

УДК 339.9 (075.8)

Світлана Радзієвська

ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ФАКТОР У МІЖНАРОДНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ В ЄВРАЗИЙСЬКІЙ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті розглянуто вплив цивілізаційного фактора у міжнародному менеджменті на участь України в євразійській континентальній інтеграції. Висвітлюється значення цивілізаційного фактора для успішного виходу суб'єктів міжнародного бізнесу на нові ринки країн Європи та Азії.

Ключові слова: цивілізаційний фактор, культурні цінності, євразійська інтеграція, міжнародний менеджмент.

В статье анализируется влияние цивилизационного фактора в международном менеджменте на участие Украины в евразийской континентальной интеграции. Освещается значение цивилизационного фактора для успешного выхода субъектов международного бизнеса на новые рынки стран Европы и Азии.

Ключевые слова: цивилизационный фактор, культурные ценности, евразийская интеграция, международный менеджмент.

The paper focuses on the influence of the civilization factor in the international management on Ukraine's participation in Eurasian continental integration. The fundamental importance of the civilization factor in the successful market penetration of the international entities in the countries of Europe and Asia is underlined.

Keywords: civilization factor, cultural values, Eurasian integration, international management.

Постановка проблеми. Світова економіка розвивається на підставі посилення міжнародного поділу праці, що об'єктивно сприяє збільшенню міжнародного обміну товарами, послугами, капіталами шляхом розвитку міжнародної торгівлі, утворення регіональних інтеграційних об'єднань, міжнародних (МНК) та транснаціональних (ТНК) корпорацій. Посилюється обмін між країнами, що належать до різних цивілізацій, і трудовими ресурсами як на рівні МНК і ТНК, так і країн у цілому. У цих умовах особливого значення в управлінні міжнародними процесами набуває цивілізаційний фактор.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку інтеграційних процесів і ролі в них цивілізаційного фактора присвячено роботи провідних українських вчених-міжнародників О. Білоруса, А. Гальчинського, В. Гейця, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, В. Новицького, Ю. Пахомова, А. Поручника, А. Румянцева, В. Сіденка, А. Філіпенка, В. Чужикова, О. Шниркова та інших. Серед них слід відзначити роботи [1; 2; 3], в яких досліджується широке коло проблем впливу цивілізації

© Радзієвська С. О., 2013

і культури на інтеграційні процеси. Основна увага в цих роботах приділяється соціокультурним аспектам інтеграції України з країнами ЄС та Росією. Заслугує на увагу і проблема культури менеджменту в співробітництві України з країнами Азії [4]. Слід відзначити, що для України її зв'язки з країнами Азії під час розгортання останньої світової кризи виявилися більш стабільними, ніж з іншими країнами [5]. Тому для України посилення уваги до євразійських інтеграційних процесів є цілком закономірним і необхідним.

Метою статті є розкриття ролі цивілізаційного фактора в управлінні розвитком інтеграційних процесів між Україною та країнами Європи й Азії, зокрема в успішному виході суб'єктів міжнародного бізнесу на ринки країн Євразії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теорія міжнародного менеджменту приділяє значну увагу фактору культури [6, с.19 – 22]. Так, при розгляді особливостей аналізу зовнішнього середовища зазначається, що прийнявши на підставі аналізу економіко-правових і політичних чинників рішення про доцільність виходу і закріплення фірми на певному ринку, а також, вибравши організаційно-правову форму бізнесу, масштаби проникнення на ринок і відпрацювавши можливі стратегії поведінки, міжнародний менеджер переходить до найтрудомісткішої для нього і найвідповідальнішої для фірми у цілому частини аналізу зовнішнього середовища – культурологічного аналізу [7, с. 27].

Відзначимо, що розгляд культурологічного фактора потребує як вивчення зовнішнього середовища, що відповідає загальній теорії управління і теорії стратегічного управління, так і внутрішнього середовища. Це зауваження набуває особливого сенсу при дослідженні МНК і ТНК, в яких персонал складається з представників різних національностей, релігій і традицій. І на рівні країн внаслідок посилення міграційних процесів утворюються діаспори, які можуть впливати на проведення країною міжнародної економічної політики, на вибір напрямів її інтеграційного розвитку.

Цілком очевидно, що говорячи про фактор культури у міжнародному менеджменті, мають на увазі культурне середовище, в якому розвивається економічна діяльність. Під культурою розуміють домінуючу у суспільстві систему цінностей, вірувань, звичаїв і установок. Кожне суспільство має свою культуру, яка впливає на стиль повсякденного життя. Культура – це спосіб життя того чи іншого народу (етнічної спільноти) [7, с. 27]. Цей спосіб життя формується у свідомості народу у вигляді традицій, вірувань, звичаїв, стереотипів поведінки, що передаються з покоління в покоління і формують основу існування націй. Тобто, культура як спосіб життя того чи іншого народу є динамічним феноменом, що змінюється у часі як під впливом змін умов життя, так і внаслідок взаємовпливів представників різних культур.

На рубежі XX та XXI сторіч можна говорити про формування окремих культур, оперувати термінами: західна, східна, ісламська, «чорна», азіатська культура. Такий підхід вважається спрощеним, але таким, що дозволяє зробити аналіз середовища міжнародного бізнесу [7, с. 27]. При аналізі західної культури розглядаються чотири національні кластери: англійський, германський, романський та скандинавський. Виокремлюють також такі національні стереотипи поведінки: американський, англійський, французький, близько- та середньосхідний, китайський, японський та російський [7, с 29 – 36; 8, с. 72 – 84].

На нашу думку, більш глибоким і узагальнюючим є підхід до питання ролі культури у міжнародному менеджменті з позицій приналежності народу до тієї чи іншої цивілізації. Доцільність саме такого підходу розглянемо на прикладі ролі культур-

но-цивілізаційного фактора в управлінні процесами участі України в євразійській континентальній інтеграції.

Незаперечним фактом є те, що Україна географічно знаходиться у Європі, яка є частиною найбільшого на землі континенту Євразія площею 53,893 млн кв. км з населенням, що складає приблизно $\frac{3}{4}$ населення всієї планети.

Тобто, так само як у Європі Україна знаходиться і у Євразії, і всі інтеграційні процеси, що спостерігаються між Україною і країнами Європи, зокрема і Євразії загалом, відбуваються у євразійському просторі. Очевидним є й той факт, що європейський простір та інтеграційні процеси у ньому є складовою євразійського простору та інтеграційних процесів у ньому. Тому не слід протиставляти європейські та євразійські інтеграційні процеси. Фактично, розглядати ці два вектори інтеграції як альтернативні не можна – треба ставити питання про послідовність у часі інтеграції України з країнами Європи та Азії.

Та з цивілізаційної точки зору Європа і Азія суттєво розрізняються. Цивілізація часто розглядається як окрема, відносно автономна, як правило, поліетнічна соціокультурна система, яка має свої просторово-часові виміри, базові духовнокультурні цінності і відносно стійкі, довготермінові (інваріантні) структури економічних, суспільно-політичних і культурних зв'язків [9, с. 6-7]. Види цивілізацій наведено в табл. 1.

Таблиця 1. Цивілізації світу (2010 рік)

Види цивілізацій	Питома вага в населенні світу (%)	Частка у світовому валовому продукті (%)
Конфуціанська	24	14
Ісламська	18	12
Індуїстська	16	1,5
Західна	11	46
Африканська	11	1
Латиноамериканська	10	8
Православно-слов'янська	7	4
Японська	1,5	8

Джерело: [10, с. 33].

У науковій літературі підкреслюється, що значення теорії цивілізацій в сучасних умовах, в глобальних масштабах значно зростає, вони стають досить надійним орієнтиром у політиці [11, с. 96]

На теперішній час Україна знаходиться у стані вибору одного з трьох варіантів подальшого розвитку своїх зовнішньоекономічних інтеграційних відносин:

- 1) зберігати свою повну самостійність, обмежуючись участю в утворенні зон вільної торгівлі;
- 2) поступатись своєю самостійністю, вступаючи до Європейського Союзу (ЄС);
- 3) поступатись своєю самостійністю, приєднуючись до Єдиного економічного простору (ЄЕП).

При першому варіанті розвитку зовнішньоекономічних відносин цивілізаційна приналежність України на макрорівні залишається у стабільному стані і дія культурологічного фактора у міжнародному менеджменті обмежується рівнем фізичної чи юридичної (підприємство, МНК, ТНК) особи. Безперечним є той факт, що і на цьо-

му рівні приналежність до однієї цивілізації взаємодіючих фізичних чи юридичних (підприємств, МНК, ТНК) осіб сприяє успіху міжнародних відносин.

Але значення цивілізаційної тотожності або близькості значно посилюється при другому і третьому варіантах розвитку зовнішньоекономічних відносин України. При цьому можна констатувати, що з точки зору цивілізаційної близькості перевага набуває третій варіант розвитку зовнішньоекономічних відносин України.

Дійсно, відповідно до вищенаведеної класифікації, громадяни України у своїй переважній більшості належить до православно-слов'янської цивілізації. Поряд з поняттям православно-слов'янської цивілізації деякі українські вчені, зокрема видатний дослідник світових цивілізацій, доктор філософських наук Ю. В. Павленко, розглядає і обґрунтовує поняття православно-східнослов'янської цивілізації, до якої належить переважна частина українців, білорусів і росіян. Зв'язки між цими народами і визначають стійкість і майбутнє цієї цивілізації [12, с. 428 – 438]. Ця цивілізація ще називається ним руською («Русская» в предельно широком смысле этого слова, в том его значении, в каком по-украински понятие «руська» отличается от «російська» цивилизация») [12, с. 437], її основою є православ'я і російська мова.

Значна частина населення, переважно Західної України, належить не до православно-східнослов'янської, а до західної цивілізації. Невелика частина населення, в основному Кримського півострова, належить до ісламської цивілізації. Тобто, Україна знаходиться на зламі трьох цивілізацій: православно-східнослов'янської, західної й ісламської, що й зумовлює певні розбіжності у інтеграційних схильностях населення країни.

На наш погляд, важливо звернути увагу на те, що переважна більшість країн ЄС належить до західної цивілізації, а країн СЕП – до православно-східнослов'янської цивілізації. Тому вступ України до ЄС з цивілізаційної точки зору є найприйнятнішим для населення Західної України. Водночас більша частина населення України належить до православно-східнослов'янської цивілізації і тому з цивілізаційної точки зору найприйнятнішим для неї є третій варіант розвитку зовнішньоекономічних відносин України, тобто приєднання до СЕП.

Разом з тим ймовірним є такий сценарій розвитку інтеграційних процесів: «Попри поточну тенденцію до формування на євразійському просторі «біполярної» структури конкурентних «торгових блоків» – ЄС та «Євразійського союзу», не виключене поступове формування в перспективі більш широкого загальноєвропейського економічного простору. Низка експертів вважає ймовірність створення такого спільного (або євразійського) простору доволі високою. Це, зокрема, підтвердила міжнародна експертна дискусія під час проведення Європейського бізнес-саміту у Страсбурзі, результатом якої став загалом консенсусний погляд, що Росія, Україна та ЄС врешті-решт сформують спільний економічний простір» [13, с. 43]. При цьому висловлюється думка, що саме євразійська континентальна інтеграція дозволить Україні підключитися до Східного центру інноваційного розвитку світової економіки.

Так, д.е.н., член-кореспондент НАН України В. Мунтіян підкреслює, що: «...Україна вже запізнюється з приєднанням до Митного союзу. Нам необхідно подати заявку про вступ до Митного союзу і до Єдиного економічного простору, який є вже третім рівнем економічної інтеграції на просторі СНД. Об'єднавши зусилля, ми зможемо інтегруватися до ЄС на рівних. Якщо Україна самостійно інтегруватиметься до ЄС, вона опиниться поза системою. Їй будуть нав'язувати свої правила гри, які значно гірші, ніж ті, що існували для тих же Польщі, Угорщини, Чехії, Словаччини» [14, с. 9].

За академіком В. М. Гейцем, для розвитку інтеграційних процесів важливого значення набуває близькість, або й тотожність менталітетів і систем цінностей народів, які об'єднуються [15, с. 8]. Фактично, менталітет більшості українців суттєво відрізняється від менталітетів народів Західної Європи, що сприяє успішному розвитку інтеграційних процесів саме між Україною, Росією і Білорусією, з якими Україна історично пов'язана з часів Київської Русі, співіснувала протягом століть у Російській імперії, а потім і в Радянському Союзі, а також має спільну східнослов'янську православну ідентичність. Саме тому при прийнятті рішень про подальший напрямок розвитку інтеграційних процесів України у цілому найвищий зовнішньоекономічний менеджмент України має враховувати у першу чергу цивілізаційний аспект цієї проблеми, хоча остаточне рішення, згідно із практикою утворення ЄС, має прийматися на національному референдумі.

Вчасним є згадати, що сучасні трансформаційні зміни мають для суспільства вкрай небажані, навіть соціально небезпечні наслідки, що стосується також і загострення демографічної кризи в Україні. На демографічну ситуацію системно впливає значна група факторів, в основі яких знаходимо саме цивілізаційне підґрунтя, зокрема: генетико-біологічні та психіко-фізіологічні чинники; стан регламентації шлюбно-сімейних відносин; національні, релігійні, морально-етичні відношення і чинники тощо [16, с. 91]. Очевидно, слід брати до уваги й історичний досвід народів як важливий ресурс, що використовується країнами для пошуку найкращих умов пристосування до економічних реалій сьогодення в умовах глобальної нестабільності [17].

Розглядаючи економічні ресурси цивілізаційного розвитку, член-кореспондент НАН України В. Є. Новицький підкреслює: «Інформаційними, інформаційно-духовними ресурсами є цінності, пов'язані з певними знаннями, даними, відомостями, етико-естетичними, культурними явищами, які використовуються в процесах відтворення та становлять основу прогресу у відповідних сферах нематеріального прогресу» [18, с. 29]. Окремою «відкритою» проблемою є співвідношення інформаційного та духовного, і чи не єдине, що можна сказати у зв'язку з цим, – це те, що дедалі більша здатність людини опановувати інформаційні масиви, переробляти інформацію у будь-яких формах пов'язана з поступом духовним, хоч і не зводиться до нього» [18, с. 29].

Цілком зрозуміло, що інформація передається у певній матеріальній формі. Чільне місце у процесі передачі інформації посідає мова. Тому для проблеми ролі ментальності, системи цінностей в міжнародному менеджменті особливого значення набувають дослідження лінгвістів, які вже довели наявність органічного взаємозв'язку між ментальним та вербальним.

У сучасній когнітивній лінгвістиці визнається, що з мовними знаками можуть бути пов'язані відомості різного характеру, зокрема й позамовна інформація, а семантична система кожної мови відповідає певним одвічно встановленим конкретно мовною спільнотою параметрам сприйняття зовнішнього світу.

Відомий український філолог-германіст А. Д. Белова зазначає, що мовна картина світу є стійким утворенням, не позбавленим певного динамізму [19, с. 17] і підкреслює, що одним із факторів, здатних суттєво змінити мовні картини світу у ХХІ ст., є глобалізація й універсалізація, які супроводжуються технологізацією комунікативного простору. Ці процеси співпали, а частково стали причиною зміни мовної ситуації у світовому масштабі. Зміни такого роду в історії нашої цивілізації нечисленні і мають назву комунікативних стрибків, семіотичних революцій. Вони супроводжуються

корінними змінами у статусі і престижі мови, її ролі в суспільстві, а також глибокими змінами у природі референції та прагматиці мовлення. Подібно до усіх попередніх семіотичних революцій ця була викликана науково-технічним переворотом, а саме створенням комп'ютера, що перетворився на комунікативну техніку.

Людину, що живе у сучасному інформаційному суспільстві, філософи характеризують як «комп'ютерну людину». Унікальність сучасного комунікативного стрибка визначається глобальним білінгвізмом «рідна мова + англійська мова». У цій ситуації такими, що об'єднують, стають не історичні, економічні, політичні чи етнічні фактори, а комп'ютер і англійська мова. Англійська мова і англомовна культура можуть суттєвим чином вплинути на менталітет представників інших етнічних груп через домінуючий статус англійської мови у засобах масової інформації, електронних засобах інформації і в першу чергу Інтернет [19, с. 18]. Тобто, знову спостерігається тісний взаємозв'язок між інформаційним і духовним. На думку П. Друкера, в основі менеджменту – культура, суспільство, цінності, традиції, звичаї, релігія, уряди та режими [20, с. 9]. З цього можна дійти висновку, що вектор напрямку інтеграційних процесів України зі світовою економікою має стримувати ймовірний негативний вплив на менталітет українського народу, трансформацію його культури і національної ідентичності, а відповідно і зміцнювати роль і місце православно-слов'янської цивілізації у світі.

Висновки. З огляду на вищевикладене, слід зробити висновок, що в управлінні процесами участі України в євразійській континентальній інтеграції повинна враховуватися необхідність збереження тих цінностей, які сформувались у відповідну ментальність українського народу протягом багатьох століть, його приналежність до православно-східнослов'янської цивілізації. Разом з тим слід враховувати й те, що участь в євразійській континентальній інтеграції приведе до того, що у процесі її реалізації Україна розвиватиме економічні зв'язки з народами країн, що належать до інших цивілізацій, внаслідок чого посилюватиметься роль культурологічного фактора в управлінні цими зв'язками.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Геєць В. М.* Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / Валерій Михайлович Геєць. – К.: Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2009. – 864 с.
2. *Гальчинский А. С.* Кризис и циклы мирового развития / Анатолий Степанович Гальчинский. – К.: АДЕФ-Украина, 2010. – 480 с.
3. *Пахомов Ю. Н.* Украина и Россия между Западом и Востоком / Юрий Николаевич Пахомов // Економічний часопис XXI. – 2010. – № 5 – 6. – С. 3–8. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ech/2010_5-6/1_Pakhomov.pdf
4. *Пономарьов О. С.* Проблеми культури менеджменту у співробітництві України з транзитивними країнами Центральної Азії / О. С. Пономарьов // Концептуальні засади формування менеджменту в Україні: Матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. – К.: МАУП, 16–17 листоп. 2007 р. / Уклад. О. В. Баєва, Н. І. Фетісова, М. І. Філіппов. – К.: МАУП, 2007. – С. 44 – 48
5. *Радзівська С. О.* Україна і країни Азії: торговельно-інтеграційний аспект / С. О. Радзівська // Економіст. – 2013. – № 11. – С. 21–24.
6. *Бакаєва І. Г.* Міжнародний менеджмент: навч.-метод. посібник для студ. вищ. навч. закладів / Ірина Георгіївна Бакаєва. – К.: ДЕДУТ, 2008. – 98 с.
7. *Міжнародний менеджмент* : [навч. посібник.] / Л. І. Михайлова, О. Ю. Юрченко, Ю. І. Данько, А. М. Михайлов. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 200 с.
8. *Международный менеджмент* / Под ред. С. Э. Пивоварова, Л. С. Тарасевича, А. И. Майзеля. – СПб. Питер, 2001. – 576 с.

9. *Цивилизационная структура современного мира: в 3-х т.* / Под ред. Ак. НАН Украины Ю. Н. Пахомова и д. ф. н. Ю. В. Павленко. Т. 1. Глобальные трансформации современности. – К.: Наукова думка, 2006. – 687 с.
10. *Філіпенко А. С.* Економічний розвиток сучасної цивілізації / Антон Сергійович Філіпенко. – К.: Знання України, 2006. – 316 с.
11. *Троицкий Е.* Движение России к неоимперии. Русская нация. Славянская цивилизация. Евразийство / Евгений Троицкий. – М.: АКИРН. ООО «Издательская группа «Граница», 2013. – 182 с.
12. *Цивилизационная структура современного мира: в 3-х т.* / Под ред. ак. НАН Украины Ю. Н. Пахомова и д. ф. н. Ю. В. Павленко. – Т. 2. Макрохристианский мир в эпоху глобализации. – К.: Наукова думка, 2007. – 690 с.
13. *Глобальна економіка у посткризовий період: тенденції та перспективи* / Бугрій М. Г., Ус І. В., Федоренко Т. О., Медведкіна Є. О. – К.: НІСД, 2012. – 46 с.
14. *Мунтиян В. И.* Украина уже опаздывает с присоединением к Таможенному союзу / Валерий Иванович Мунтиян // Российско-украинское обозрение. – Инф.-аналит. и науч.-практ. альманах Посольства России в Украине. – 2013. – № 1. – С. 8-9.
15. *Геєць В. М.* Інститути соціалізації в Україні та країнах ЄС: тенденції розвитку та ключові відмінності / Валерій Михайлович Геєць // Український соціум. – 2011. – №2(37). – С. 7–34.
16. *Мандибура В. О.* Падіння рівня життя як чинник демографічної кризи в Україні / В. О. Мандибура // Наукові записки КНУ ім. Тараса Шевченка. Т. 4. – К.: Київський університет, 2004. – С. 91-103.
17. *Беспалов С. В.* Перспективы включения Украины и Молдовы в процесс евразийской интеграции. / Портал ИНИОН РАН. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rkpr.inion.ru>
18. *Новицький В. С.* Економічні ресурси цивілізаційного розвитку / Валерій Євгенович Новицький. – К.: НАУ, 2004. – 268 с.
19. *Белова А. Д.* Языковые картины мира в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы / Алла Дмитриевна Белова // Культура народов Причерноморья. – 2002. – №29. – С. 17-23. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/Articles/kultnar/knp200229/knp29_3.doc
20. *Сравнительный анализ государственного управления переходными социально-экономическими системами: Россия – Китай: матер. науч. семинара.* – М.: Научный эксперт, 2010. – Вып. 7 (37). – 136 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rusrand.ru>